

Зіновій ПАРТИКО,
доктор філологічних наук, професор.
Житомирський державний університет
імені І. Франка

КРИЗОВІ ЯВИЩА В СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Наявність кризових явищ в системі вищої освіти розглянемо в двох площинах: по-перше, в площині якості підготовки студентів, тобто якості їх знань і вмінь, а, по-друге, в площині функціонування викладацького складу. В якості критеріїв у першій площині, які, на нашу думку, свідчать про кризові явища, оберемо такі: 1) відвідування студентами занять; 2) спосіб акредитування спеціальностей; 3) зміна студентами спеціальностей; 4) можливість виставлення студентам оцінок на заліках чи іспитах на основі поточних оцінок; 5) часткова відсутність фінансових важелів для стимулювання якісного навчання; 6) відсутність критеріїв щодо можливості використання студентами під час занять систем штучного інтелекту (СШІ). В якості критеріїв у другій площині оберемо такі: 1) зміщення акценту роботи викладачів з підготовки навчальних видань на видання наукові; 2) запровадження рейтингів щодо оцінювання роботи викладачів.

Розглянемо стан у системі вищої освіти спершу в площині якості підготовки студентів.

1. Відвідування студентами занять. В українських університетах студентам видають дозволи на працевлаштування на повний робочий день, що веде до масових пропусків занять. У наш час кількість таких пропусків з цих та інших причин, як правило, не обліковується. При цьому в бюджетах ВНЗ не передбачено статей на індивідуальне відпрацювання цих занять з викладачами. Як наслідок, частину знань і вмінь студенти недоотримують, що, зрозуміло, веде до суттєвого зниження рівня їх фахової підготовки.

Причиною цього явища, на нашу думку, є різні системи оплати праці в країнах Заходу (там – погодинна оплата праці, що дає змогу працювати частину робочого дня) та Україні (в нас – поденна система, що передбачає працю впродовж цілого робочого дня).

2. Спосіб акредитування спеціальностей. Під час акредитування спеціальностей акредитаційні комісії Національного агентства з забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) в основному зосереджують свою увагу на перевірці критеріїв щодо викладачів та університетів, хоча основна увага мала б бути зосереджена на перевірці рівня знань і вмінь студентів, наприклад, у формі розгорнутих, розлогих тестів, контрольних робіт чи інших форм перевірки. У такий спосіб увага під час акредитування зосереджується не на якості

підготованого кінцевого продукту, а на оцінці використаних при підготовці цього продукту інструментів.

3. Зміна студентами спеціальностей. У наш час зміна студентами спеціальності з однієї на іншу, наприклад, при переході з бакалаврату в магістратуру, має недостатньо обмежень щодо контролю рівня знань і вмінь (на це впливають, зокрема, і фінансові фактори, внаслідок великої кількості студентів-платників). У такий спосіб стають можливими переходи, наприклад, з філологічних спеціальностей бакалаврату на спеціальності фізкультури й спорту магістратури. За такої ситуації виникає закономірне запитання про саму потребу навчання на бакалавраті.

На нашу думку, така можливість зміни спеціальності, зрозуміло, повинна бути, але в межах одного напрямку чи за інших обмежувальних умов.

4. Можливість виставлення студентам оцінок на заліках чи іспитах на основі поточних оцінок. У положеннях про оцінювання знань і вмінь частини університетів України прийнято норми про те, що викладачі за згодою студентів мають право виставляти їм оцінки на основі середніх балів, отриманих студентами під час проведення практичних, семінарських чи лабораторних занять, які відбувалися впродовж семестру. При цьому не враховується, що така норма суперечить відомому ще з античних часів правилу про те, що *повторення є матір'ю навчання*.

Наявність такої норми при оцінюванні знань і вмінь сприяє, зокрема, формуванню в студентів так званих «клаптикових» знань (на противагу потрібних студентам системних знань і вмінь).

5. Часткова відсутність фінансових важелів для стимулювання якісного навчання. Свого часу в університетах України було запроваджена практика, згідно з якою студент, який пропускав заняття, повинен був сплачувати університету вартість індивідуального відпрацювання пропущених занять. Пізніше МОН України наказом заборонило таку практику університетів.

У зв'язку з цим зазначимо, що в бюджетах університетів статті на відпрацювання студентами пропущених занять відсутні. У результаті для викладачів втрачається мотивація приймання від студентів пропущених занять, що веде до зниження фахового рівня підготовки тих, хто навчається. Як наслідок, це призводить до масового невідпрацювання студентами пропущених занять, оскільки обсяги таких відпрацювань іноді можуть ставати для викладачів більшими за обсяги їх річних навантажень.

6. Відсутність критеріїв щодо можливості використання студентами під час занять СШ. За останні один-два роки, після появи СШ, студенти отримали змогу готуватися до занять за допомогою цих систем. На практиці це веде, наприклад, до зачитування студентами на семінарських заняттях відповідей, підготованих СШ. Нагромадженню студентами власних знань і вмінь такі технології сприяють, зрозуміло, мало, недостатньо, а то й узагалі нівелюють мотивацію до навчання.

Очевидно, що межі використання студентами СШІ в навчальному процесі повинні бути певним чином регламентовані. Ми розуміємо, що така регламентація повинна бути вироблена попередньо на міжнародному рівні.

Перейдімо тепер до стану в системі вищої освіти в площині функціонування викладацького складу.

1. Зміщення акценту роботи викладачів з підготовки навчальних видань на видання наукові. Свого часу МОН України обрало в якості моделі функціонування українських університетів ту модель, яка передбачає, що вони (університети) стають у державі основними центрами проведення наукових досліджень (на зразок того, як це є в деяких країнах Заходу). Проте Україна в наш час фінансово не готова до такого переходу. Наказ МОН про поділ викладачів на дві категорії («науковців» і «педагогів») при сучасному рівні зарплат і браку викладацьких кадрів цю проблему не вирішує. Одним із наслідків такого перекошу стає те, що підготовка викладачами навчальних видань стає неактуальною ні престижно, ні фінансово (тут доводиться враховувати й той факт, що якісні навчальні видання перекопійовують і несанкціоновано експонують в інтернеті, а судові позови щодо дотримання авторських прав ефекту, як правило, не приносять). Натомість стимулювання написання наукових статей для видань, що належать до груп Scopus чи Web of Science, часто стає для авторів фінансово збитковим і / або псевдонауковим, оскільки публікується, наприклад, з метою обрання чи переобрання на посаду. І це при тому, що в мережі інтернету функціонує ціла низка сайтів, на яких за 500 –1000\$ пропонують підготувати й опублікувати в потрібному виданні, що входить у групи Scopus чи Web of Science, замовлену статтю.

Така ситуація появі якісних навчальних видань (видавництва гонорари за такі видання, як правило, не виплачують) явно не сприяє, хоча навчальні видання є однією з фундаментальних основ якісного навчального процесу.

При цьому ми розуміємо, що питання про видання, які входять до групи Scopus чи Web of Science, є складним і неоднозначним, особливо, якщо взяти до уваги ті умови, за яких МОН прийняло рішення про пріоритетність видань групи Scopus.

2. Запровадження рейтингів щодо оцінювання роботи викладачів. Самі по собі рейтинги є ні хорошими, ні поганими. Питання, як на нашу думку, полягає в іншому, а саме – у меті, для якої їх використовують. Так, їх можна використовувати для того, щоб позбутися якихось викладачів (не розглядаємо тут яких – добрих чи поганих), а можна застосовувати й для того, щоб стимулювати різними заохоченнями найкращих.

На жаль, в українських університетах надмірні вимоги в рейтингах іноді використовують і для третьої мети: для тримання викладачів у стані, за якого їх завжди можна приструнити, вказавши на недовиконані завдання, зокрема і в ділянці згаданих вже наукових публікацій.

Перейдімо до висновків, які випливають з викладеного. По-перше, потрібно офіційно визнати, що якість фахової підготовки в українських ВНЗ за останні роки суттєво знизилась. Наслідком цього є, зокрема, і виїзд частини

абітурієнтів на навчання за кордон. По-друге, вимагає зміни частина нормативних актів МОН України, пов'язаних з питаннями щодо функціонування викладацького складу, викладеними вище.

Доходячи таких висновків, потрібно також враховувати, що деякі з висловлених тут оцінок мають під собою об'єктивні, непереборні причини, наприклад, ті, що стосуються: функціонування університетів у період ковіду, коли заняття велися дистанційно; в період воєнний, коли заняття ведуться в змішаному форматі; появи й використання студентами СШ. Проте поряд із цими об'єктивними причинами наявні й суб'єктивні, викликані нормативними документами МОН, НАЗЯВО та інших уповноважених організацій України й розроблених на їх основі або й прийнятих ВНЗ самостійно.

Зробимо застереження й щодо того, що використані тут критерії та описані їх значення, зрозуміло, є суб'єктивними, тобто впливають з оцінок лише одного експерта, тобто автора цих тез. Тому сподіваємось, що учасники конференції зможуть в якості експертів долучитися до висловлених у цих тезах оцінок і, в такий спосіб, об'єктивізувати їх.

Об'єктивізації цих оцінок могло б послужити проведення незалежними організаціями тестування рівнів знань і вмінь випускників українських ВНЗ, до чого й закликаємо.